

man, his aesthetic taste and lined up a cultural paradigm on the whole. The collisions of development of globalization вимувають us to appeal to the art of the past with the purpose of making of new imperatives of the system "A man is the world Other", actual in the epoch of Post-modern. In particular, an ancient art teaches to beauty and harmony with the world Other, that it can be fixed in basis of development of ecological consciousness that is beyond an ethic relation in an area aesthetic. For the art of Post-modern Antiquity can become the отправним point of revival of spirituality and dialogue with the world Other on principles of Truth, Beauty and Good. An ancient art must not be "a pariah" in the design of cultural existence of modern man; it can become the point of revival of spirituality and dialogue with the world Other on principles of Truth, Beauty and Good.

Keywords: beauty; harmony; dialogue; man; Other; art; Antiquity; aesthetics; culture.

REFERENCES

1. Berdyayev N. A. (1989), Philosophy of freedom. Sense of Creativity, Moscow, 608 p. (rus).
2. Krymskiy S. B. (2008), Under Signature of Sophia, Kyiv, 367 p. (ukr).
3. Borev Yu. B. (2002), Aesthetics, Moscow, 511 p. (rus).
4. Tatarkevych V. (2001), History of six concepts: Art. Wonderful. Form. Creative. Recreation. Aesthetic Experiencing, Kyiv, 368 p. (ukr).
5. Kumanetskiy K. (1990), History of culture of Ancient Greece and Rome, Moscow, 351 p. (rus).

© Федь Володимир, Кошель Ангеліна
Надійшла до редакції 18.04.2016

УДК 316.3

ШИБКО ОЛЕКСАНДР,

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних наук та психології
Маріупольського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

У статті соціальна відповідальність, згідно з концепцією автора, досліджена як сутнісна ознака соціального буття. Соціальна відповідальність постає діалектичною єдністю протилежностей - свободи і необхідності, мірою свободи і мірою необхідності, вимогам якої повинні підпорядковуватися всі суб'єкти суспільних відносин як вимогам історичної необхідності, як вимогам-законам (міра є закон). Відповідальні зв'язки та залежності соціальної самоорганізації мають усезагальний характер та утворюють структуру суспільства по вертикалі (суспільство - соціальна спільність - особистість) і по горизонталі (екологія, економіка, політика, право, мораль, естетика, релігія). Як усезагальний соціальний інтегратор суспільного буття соціальну відповідальність можна ідентифікувати як усезагальний соціальний принцип. Принцип соціальної відповідальності, підсистемні (екологічні, політичні та ін.) принципи, закони і норми є діалектичною єдністю всезагального, особливого та одиничного. Обґрунтована ідея про те, що зростання соціальної відповідальності є основним соціологічним законом. Історія людства представлена як еволюційні зміни форм соціальної відповідальності.

Ключові слова: сутнісна ознака суспільного буття; соціальна відповідальність; соціальний принцип; соціальний закон; соціальна норма.

Постановка проблеми. Соціальна задача реформування українського суспільства наполегливо потребує перебудови суспільствознавства, пошуку нових підходів до вивчення соціальних процесів, за допомогою яких став би можливим не тільки теоретичний аналіз цих процесів, але й набула чинності найважливіша функція науки - прогностична. Про актуальність проблеми свідчить необхідність створення в найближчому майбутньому математичної моделі суспільства, а згодом і математичної моделі оптимального функціонування цивілізації, без якої неможливо ефективно

вирішувати глобальні проблеми: збереження миру на планеті, екологічні, енергетичні, продовольчі тощо.

Єдина цілісна наука про суспільство у своєму розвиненому вигляді можлива лише за тієї необхідної умови, що буде відкрита й пізнана всезагальна суттєва ознака соціального буття. Ця ознака повинна виступати всезагальним принципом самоорганізації суспільства, що інтегрує всі соціальні явища в конкретно-історичну цілісність (тотальність).

Як відомо з історії науки, знаходження схожості хімічних елементів за зарядовим числом, що дорівню-

вало б числу протонів у ядрі атомів, дозволило створити періодичну систему хімічних елементів, на основі якої стало можливим прогнозування якості елементів, ще не відкритих у природі. Всезагальна ознака на рівні соціальних явищ має свою специфіку: вона повинна бути атрибутом людини й у той же час бути зовні людини (представник роду *Homo sapiens*, що був відчужений від соціуму в ранньому дитинстві, ніколи не стає людиною). Існуючі методологічні підходи до виявлення сутності соціального буття Д. Белла, Зб. Бжезінського, М. Вебера, Е. Дюркгейма, К. Маркса, Дж. Рітцера, П. Сорокіна, А. Тойнбі, А. Тоффлера, А. Турена, О. Шпенглера та інших відомих учених не змогли відповісти на головне питання соціальної філософії: "Що є всезагальною суттєвою ознакою соціального буття, яка виступає всезагальним принципом самоорганізації суспільства?"

На основі багатьох робіт зарубіжних авторів (Д. Белла, П. Друкера, Д. Норта, М. Портера, А. Тоффлера, М. Фрідмана) та вітчизняних (В. Куценка, Б. Лазаренка, М. Парнюка, С. Причепий, О. Плахотного, К. Черкашиної) автор дійшов висновку, що всезагальною суттєвою ознакою соціального буття є соціальна відповідальність, яка, розгортаючись у соціальному часі-просторі, породжує всі структурні компоненти соціальних зв'язків і відносин, виступає як усезагальний інтегратор (усезагальний принцип) самоорганізації суспільства.

Мета цієї статті - дослідження системи соціальної відповідальності суспільства як системи соціальних принципів, законів і норм, що перебувають у діалектичній єдності всезагального, особливого та одиничного.

Виклад основного матеріалу. Соціальна філософія розглядає суспільство як цілісну самокеровану соціальну систему, якій притаманні процеси управління й регулювання суспільних відносин. У саморегулюванні суспільного розвитку задіяні всі види суспільних відносин: екологічні, економічні, політичні тощо, які пов'язують між собою структурні компоненти (підсистеми) суспільства. Кожен компонент має свої особливості, детерміновані якісною природою суспільства.

Взаємозв'язок і взаємодія соціальної системи та її компонентів (підсистем) - це діалектична єдність цілого та частини: "Ціле та частина єдині й одне без іншого не існує. Разом із тим, у взаємодії цілого й частин, як у будь-якій взаємодії, не можна не бачити певної основи, підґрунтя. Цією основою є цілісна система, що активно впливає на частини, адаптує їх до загальносистемних домінант, інтегрує, об'єднує. Частини підпорядковані цілому, рухаються, розвиваються в його межах і погоджуються з ним у своїх функціях" [3, с. 89]. Єдність, цілісність є відображенням об'єктивної необхідності, закономірності розвитку суспільства. Ціле постає не просто сумарною сукупністю частин, а виступає сукупністю відносин між частинами, складною внутрішньо диференційованою системою, складноструктурованим соціальним організмом. Головне призначення структури полягає в тому, щоб створити усталеність цілого, протистояти змінам частин, утримувати їх у певних межах, перешкоджати порушенням міри співвідношення всіх частин.

Кожна людина є суб'єктом суспільних відносин, які є не зовнішніми умовами діяльності особистості, а її структурними компонентами, тому що вони, власне, і творять особистість. Особистість у процесі своєї життєдіяльності оволодіває суспільними відносинами, збагачуючи їх своїм індивідуальним змістом і насамперед своїми потребами. Це і є процесом включення суспільних відносин у внутрішню структуру особистості.

Особистість певним чином впливає на суспільні відносини, об'єктивуючи себе в них, тому особистість є головним компонентом соціальної системи, а через систему суспільних відносин вона набуває своєї соціальної сутності. Особистість та суспільні відносини - це неначе дві сторони єдиної цілісної системи, у якій одна впливає на іншу: особистість виступає субстанційною основою, суб'єктом суспільних відносин, а суспільні відносини створюють сутність особистості, формують її структуру.

Соціальне буття людей, зв'язки й відносини, у які вони з необхідністю вступають для задоволення потреб суспільного виробництва й одночасно індивідуальних потреб, створюють умови взаємної залежності. Діяльність кожного індивіда набуває соціальної значущості, тобто значущості не лише для певного індивіда, але й для інших суб'єктів діяльності - окремих людей, соціальних груп, усього суспільства. Люди повинні передбачати наслідки своєї діяльності й регулювати свою поведінку не тільки на основі своїх потреб та інтересів, але й на основі вимог суспільства, тому в людини об'єктивно виникає відповідальність за свою поведінку й діяльність. За визначенням О. Ф. Плахотного, "соціальна відповідальність є категорією для визначення міри вільного виявлення соціальним суб'єктом свого обов'язку і права обрати в конкретних умовах оптимальний варіант відношення до реальності, виходячи із прогресивних інтересів суспільства" [9, с. 8]. Соціальна відповідальність являє собою діалектичну єдність необхідності і свободи, у якій детермінуючою стороною виступає історична необхідність, що виражена в інтересах прогресивного розвитку суспільства.

Соціальна відповідальність є об'єктивним відношенням, що складається між суб'єктами в різних сферах соціального буття з приводу задоволення потреб та інтересів особи й суспільства. Вона існує в екологічних, економічних, політичних та інших соціальних відносинах. Соціальна відповідальність є необхідною основою усталеності, функціонування й розвитку цих відносин, тому що "соціальна відповідальність - це універсальна форма зв'язку та взаємної залежності особи і суспільства" [Там само, с. 25]. Екологічна, економічна, політична та інші види відповідальності є об'єктивними відносинами, які повинні знайти відображення в психологічній структурі суб'єктів цих відносин і обумовити їхню діяльність згідно з вимогами історичної необхідності - соціальної задачі.

Управління суспільством являє собою управління відповідальними залежностями в усіх підсистемах і регулювання зв'язків між ними й усією системою на основі вимог соціальних задач, що постають перед цим суспільством. Соціальна задача як вимога, обумовлена історичною необхідністю (потребами та інтересами прогресивного розвитку суспільства), має всезагальний характер і в одному зі своїх проявів виступає як мета суспільного розвитку. "Мета - ідея, що відображає потреби суб'єкта та умови їх задоволення, його рішення досягти передбаченого бажаного результату цієї діяльності" [9, с. 134]. Система соціальної відповідальності і є засобом (умовою), тобто об'єктивною основою досягнення всіх соціальних цілей суспільства.

Пізнання системи соціальної відповідальності не обмежується дослідженням причинно-наслідкових зв'язків, а передбачає розгляд механізму дії системи, знаходження конкретних форм її прояву задля використання отриманих результатів у соціальній практиці.

Соціальна відповідальність є тією формою взаємозв'язку, яка об'єднує, інтегрує суспільні відносини в єдину цілісну систему, що визначає її прояв як усезагального соціального принципу. "Принцип - загальна вимога до системи, здійснення якої об'єднує різні елементи в одну структурну організацію, інтегрує різні процеси в одну основну тенденцію розвитку" [7, с. 88]. У регулюванні суспільних відносин, що виступають компонентами (підсистемами), принцип соціальної відповідальності, збагачуючись конкретним змістом, набуває специфічної форми екологічних, економічних, політичних та інших підсистемних принципів і законів.

Система управління суспільством не обмежується підсистемними принципами і законами як регуляторами суспільних відносин у зв'язку з недостатньою конкретністю їхніх вимог до поведінки та діяльності особи. Засобом, що дозволяє більш детально регламентувати й оцінювати поведінку всіх суб'єктів суспільних відносин, є система соціальних норм, яка відображає й переводить на рівень практичної діяльності вимоги підсистемних принципів і законів. "Соціальна норма - це вимога, яка висувається до всіх членів суспільства або окремих груп людей, здійснювати в певних умовах дії установленого типу, зразка" [7, с. 81].

Соціальна норма, таким чином, є далі неподільним структурним компонентом соціальної відповідальності як системи. Система соціальної відповідальності має складну структуру "мережі" взаємодіючих і взаємопроникливих відповідальних залежностей, які характеризуються відносинами координації і субординації. Соціальні відповідальні залежності "завмирають", породжуючи підсистемні принципи й закони, які у своїй структурі містять велику кількість фіксованих (більш-менш жорстко, залежно від специфіки підсистеми) вимог - соціальних норм. Наприклад, вимоги економічних і правових норм фіксовані більш жорстко ніж норм моральних та естетичних [Див.: 20].

Принцип соціальної відповідальності, підсистемні принципи, закони й норми являють собою діалектичну єдність усезагального, особливого та одиничного. Соціальна відповідальність як усезагальне існує в окремих конкретних нормах, відповідальна сутність характерна для всіх норм, але вона не має всіх ознак кожної конкретної норми. Норма як одиничне містить у собі вимогу соціальної відповідальності як свою основу, сутність, але вона має ще й свої конкретні ознаки, тобто за своїм змістом будь-яка норма багатша, ніж принцип соціальної відповідальності. Принцип соціальної відповідальності - це всезагальна вимога до всіх суб'єктів діяти згідно з інтересами прогресивного розвитку суспільства; підсистемні принципи й закони конкретизують цю вимогу до рівня відповідальної діяльності в певній сфері життя; норми вказують, які конкретно дії повинен виконувати (чи не виконувати) суб'єкт у визначених умовах.

Загальне та одиничне не існують окремо, вони нерозривно взаємопов'язані між собою. У будь-якому об'єкті містяться як загальне, так і одиничне. У системі соціальної відповідальності підсистемні принципи й закони - це опосередковані, проміжні ланки між усезагальним (принципом соціальної відповідальності) та одиничним (нормами), що обумовлює їх виявлення в якості особливого. Особливе має відносне значення, тому що виступає як загальне до одиничного (норм) та як одиничне по відношенню до більш загального (принципу соціальної відповідальності). Єдність, взаємо-

зв'язок категорій усезагального, особливого та одиничного відображає різні сторони й форми вияву соціальної відповідальності в усіх сферах життєдіяльності суспільства, спільності, особи.

Система соціальних норм породжується об'єктивними відповідальними залежностями в основних сферах життєдіяльності. При розгляді структури суспільства по горизонталі виокремлюються екологічні, економічні, політичні, правові, моральні, естетичні та релігійні відповідальні зв'язки й відповідні їм види норм. У вертикальному зрізі (суспільство - соціальна спільність - особа) виокремлюються норми співжиття: від цивілізаційного до континентального, національного, групового та сімейного.

На основі відповідального підходу до сутності соціального буття є можливість дати **визначення соціального закону: соціальний закон** є філософсько-соціологічною категорією, що відображає сутнісні, сталі, загальні, необхідні й повторювані відповідальні зв'язки та взаємозалежності суб'єктів суспільних відносин, які обумовлюють їх поведінку й діяльність згідно з інтересами збереження цілісності соціальної системи та створення умов для її прогресивного розвитку.

Філософи виявили специфічний зміст категорій "зв'язок" і "відношення": "зв'язок характеризує дискретність та безпосередність актів обумовленості властивостей" [2, с. 42], "відношення являє собою опосередкований зв'язок об'єктів (явищ, процесів, властивостей, зв'язків, відносин) без показу проміжних ланок цього зв'язку, процесів, які складають цей зв'язок" [12, с. 90].

Але тільки з знаходженням усезагальної ознаки соціальних явищ стає можливим пізнання сутнісної основи суспільних зв'язків і суспільних відносин. Розуміючи соціальну відповідальність як сутність суспільних зв'язків, слід визначити суспільні відносини як опосередковані зв'язки відповідальності соціальної системи. Суспільні відносини виявляються безперервним соціальним простором свободи-необхідності, вузловими мірами якого виступають відповідальні зв'язки. Суспільні зв'язки й відносини є діалектичною єдністю дискретного та безперервного, що відображаються в діалектичній єдності соціальних принципів, законів і норм, які мають різний рівень загальності - від усезагального (принципу соціальної відповідальності) до особливого (підсистемних принципів і законів) та одиничного (соціальних норм).

Дискретні міри відповідальності як "суто" відповідальні зв'язки відображені в нормах. Але якщо підійти до цього питання більш суворо, то дискретність норм - відносна й багато в чому залежить від специфіки тієї підсистеми, у якій функціонує конкретна норма. Наприклад, вимоги правових норм фіксовані більш жорстко, ніж вимоги норм моральних.

Більш складна ситуація із сутністю соціальних принципів і законів. Зі зростанням загальності їх змісту відбувається перехід від дискретності до безперервності, зміст принципів і законів утрачає чіткі кордони "ареалу" свободи в просторі необхідності, а зв'язки відповідальності набувають опосередкованого характеру, тобто зміст принципів і законів наповнюється опосередкованими зв'язками відповідальності - відносинами. Принципи й закони відображають відносини між відповідальними зв'язками та зв'язки відносин, а найзагальніші принципи відображають вже відносини відносин соціальної відповідальності. Таким відношенням відносин соціальної відповідальності є принцип співвідношення суспільного буття і суспільної свідомості.

Як відомо, марксистська філософія визначає цей принцип основним питанням філософії, стверджуючи, що суспільне буття визначає суспільну свідомість. Відповідальний підхід дозволяє виявити безпідставність подібного спрощення проблеми. Суспільна свідомість здатна не лише адекватно відображати діалектично суверенну сутність нашого буття, вона покликана своєю не тільки існуючою, а й сутнісною, належною буття людини у світі й світу для людини.

Соціальне буття індустріального суспільства в багатьох вимірах залежить від рівня розвитку матеріального виробництва, тому почасти правий був К. Маркс, коли визначав стан суспільства за рівнем розвитку економічного базису (у його системі суспільних законів економічні зв'язки й відносини відіграють вирішальну роль). Але й на той час він значною мірою абсолютизував роль економіки в життєдіяльності суспільства, що призвело до трансформації соціального детермінізму в економічний детермінізм, який пізніше був кваліфікований як "вульгарний детермінізм".

Основною теоретичною помилкою К. Маркса було ігнорування методологічного принципу співвідношення категорій "цілого" і "частини" (суспільства і його економіки). Якщо суспільство є дійсно цілісним соціальним організмом, то всі його компоненти (підсистеми) повинні функціонувати як діалектична взаємодія цілого (суспільства) і його частин (екологічних, економічних, політичних та інших зв'язків та відносин), причому частини повинні підпорядковуватися вимогам цілого (суспільства) [див.: 3, с. 89]. Економіка (як частина) повинна функціонувати за вимогами суспільства (як цілого), а не навпаки, як у К. Маркса.

На тому чи іншому етапі розвитку зростає вплив окремих підсистем на загальний стан суспільства. Сьогодні перед цивілізацією постала глобальна проблема збереження життя на Землі, тому в нашій класифікації соціальних принципів, законів і норм домінує місце займають екологічні відповідальні зв'язки і відносини. На основі ідеї морального імперативу І. Канта автор запропонував **дефініцію екологічного імперативу**: "Ніякі соціально-економічні цілі не можуть ставитися суспільством, якщо їх досягнення загрожує природному середовищу проживання людини" [18, с. 130]. Екологічний імператив повинен стати обов'язковою умовою прийняття рішень на всіх рівнях: від міського до державного й цивілізаційного.

Головним недоліком марксистського формаційного підходу до історії людства, на наш погляд, є ігнорування активної ролі людини в соціальних процесах розвитку цивілізації. Відповідальний підхід до історії цивілізації дозволяє більш адекватно розглянути місце і роль саме суб'єкта історичного розвитку людства.

Соціальна відповідальність як універсальна, всезагальна форма зв'язку та взаємозалежності виникає зі становленням соціуму і є необхідною умовою його існування як виокремленої цілісної частини матеріальної дійсності. У ранній період процес об'єднання людей мав ще далеко не усвідомлений характер. Лише з розвитком свідомості, обумовленим трудовою діяльністю, досягненням здатності виділяти себе із природи, а пізніше й суспільства, усвідомленням свого "Я", тобто зі становленням особистості як такої індивіди почали свідомо підпорядковувати свої інтереси й діяльність вимогам соціального цілого.

Розподіл праці, виникнення приватної власності й класів, народностей і націй ускладнили структуру су-

спільних зв'язків, що обумовило появу таких форм відповідальності, як політична та правова на додаток до форм, що існували раніше (екологічної, економічної, моральної, естетичної та релігійної). У доіндустріальних та індустріальних суспільствах відбувається процес розширення відповідальних зв'язків між індивідами, соціальними групами, класами, народностями й націями в масштабах усього людства, чому сприяло утворення світового капіталістичного ринку. Соціальна відповідальність набирає не тільки історичної форми етнічної та національної відповідальності, але й форми відповідальності перед своїм класом. Відповідальні зв'язки з необхідністю перерозподіляються в бік обмеження прав і свобод незаможних класів, створюючи умови, що забезпечують панування класів-власників і збереження цілісності соціальної системи.

У державах, що входять у постіндустріальну стадію розвитку, відбуваються процеси, які обумовлюють якісне оновлення відповідальних зв'язків у всіх сферах суспільства. Соціальна відповідальність, яка виражає історичну необхідність, потреби та інтереси всіх соціальних груп, знайшла практичну реалізацію у створенні демократичних інститутів влади. Фактично відбувається перехід національно-класової відповідальності у загальнонаціональну. Демократичне суспільство надає соціальним групам та індивідам усе більші права і свободи в усіх сферах незалежно від походження, соціального та майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти тощо та накладає на них адекватну відповідальність у формі обов'язків перед суспільством. У відносинах суспільства й соціальних груп, суспільства та індивідів відповідальні зв'язки все більше проявляють себе як взаємовідповідальність суспільства за соціальні групи та індивідів, індивідів і соціальних груп за суспільство, причому в субординації цих зв'язків відповідальності індивіди й соціальні групи (як компоненти системи) зобов'язані погоджувати свою діяльність із вимогами суспільства.

Сучасна епоха ввібрала в себе всі форми відповідальних зв'язків, які у своїй сукупності призводять до розширення та поглиблення інтегративних процесів, що створюють цілісний та взаємозалежний світ, у якому національно-класові пріоритети починають поступатися загальнолюдським цінностям. Проблема виживання людства нагально потребує створення системи загальнолюдської відповідальності за долю цивілізації. Відповідальний підхід у соціології дозволяє розглянути історію людства як історію розвитку форм відповідальності.

Перша форма - колективна відповідальність. Її ознаки можна спостерігати в первісному суспільстві, коли колективна відповідальність мала ще зародковий, примітивний характер і була наслідком потреби людей у самозбереженні як родової сутності. Колективна відповідальність породжує сім'ю, рід, клан, плем'я.

Друга форма - етнічно-класова відповідальність - виникає в доіндустріальних суспільствах у період розподілу праці, виникнення й розвитку приватної власності та держави. Етнічно-класова відповідальність породжує таку форму організації суспільства як народність.

Третя форма - національно-класова відповідальність - виникає в індустріальних суспільствах. Характеризується розширенням відповідальних зв'язків, чому сприяло створення світового капіталістичного ринку. Породжує нову форму організації суспільства - націю.

Четверта форма - загальнонаціональна відповідальність - виникає в умовах постіндустріального суспільства, удосконалюється на власній основі та набуває всезагального характеру взаємовідповідальності всіх суб'єктів діяльності в масштабах суспільства. Створюється в інтересах збереження цілісності соціальної системи та забезпечення умов для прогресивного розвитку суспільства та кожної людини.

П'ята форма - загальнолюдська відповідальність за долю цивілізації в умовах подальшого розвитку цивілізації. На думку автора, це найвища форма відповідальності, яка можлива за умови ідеальної самоświadомості та ідеального самоконтролю особистості.

Усезростаюче значення соціальної відповідальності в життєдіяльності суспільства та його управлінні дозволяє сформулювати **закон зростання соціальної відповідальності**. Змістом закону є перехід історичної необхідності в потребу для кожного суб'єкта соціальних відносин вільно обирати оптимальний варіант поведінки й діяльності в інтересах прогресивного розвитку суспільства. Закон виявляє себе у двох взаємопов'язаних формах: у формі вдосконалення об'єктивних відповідальних зв'язків, що пронизують усі структурні компоненти (підсистеми) суспільства, створення та регулювання яких - головна задача соціального управління; у формі переходу соціальної відповідальності із зовнішнього детермінанта поведінки й діяльності у внутрішній спонукальний компонент психологічної структури особистості, перетворення соціальної відповідальності на потребу кожного члена суспільства [Див.: 19].

Закон зростання соціальної відповідальності як відображення структурного взаємозв'язку компонентів суспільства в той же час є відображенням процесів його функціонування й розвитку, що наближає його за змістом до всезагального принципу. У процесі функціонування соціальних взаємозв'язків відбувається і їх розвиток, що підтверджує зростання соціальної відповідальності. У зв'язку з тим, що соціальна відповідальність є необхідною умовою функціонування й розвитку суспільства, його всезагальним тотальним інтегратором, закон зростання соціальної відповідальності можна класифікувати як закон структури, функціонування й розвитку суспільства в діалектичній єдності цих форм свого виявлення. Згідно з класифікацією законів зростання соціальної відповідальності є загальносоціологічним законом суспільства, тому що відображає сутнісні й необхідні зв'язки не між окремими сферами суспільного життя, а взаємозв'язки суспільства як цілісного соціального організму [Див.: 16, с. 17].

Закони класифікуються ще й за їх місцем у системі законів і розмежовуються на основні та неосновні. У науковій літературі є плідні підходи до виявлення та обґрунтування основного соціологічного закону. Основний соціологічний закон повинен визначати структуру суспільства й розкривати джерело його руху з тим, щоб слугувати засобом розв'язання протиріч між діяльністю людей і потребами існування та розвитку суспільства в цілому [Див.: 15, с. 171]. Цілком задовольняючи цим вимогам, закон зростання соціальної відповідальності відповідає ще й критеріям визначення основного закону в певній сфері діяльності: "основний закон можна розуміти як реалізацію найбільш глибокої сутності, як усезагальну основу законів усіх інших порядків і сукупності різноманітності явищ. Усі інші закони виступають конкретним виявленням та здійсненням основного закону, який об'єднує таким чином відповідну область

дійсності в єдину тотальність. Він виступає інтегруючою і детермінуючою серцевиною цієї тотальності" [6, с. 87]. Отже, закон зростання соціальної відповідальності - основний соціологічний закон суспільства.

У доіндустріальних та індустріальних суспільствах зростання соціальної відповідальності виявляє себе як соціологічна закономірність, як висхідне розгортання закону, тому що відповідальні зв'язки мають стихійний, обмежений характер, що не дозволяє свідомо вдосконалити систему соціальної відповідальності за інтересами прогресивного розвитку суспільства й кожної людини, тобто закон ще не розгортається в соціальній практиці усією повнотою своєї сутності. Особливо обмежений характер мала сфера вияву другої форми закону - пануючі відповідальні зв'язки не сприймалися пригнобленим народом як справедливі соціальні вимоги, створені в їх інтересах, тому не ставали внутрішньоособистісними феноменами поведінки й діяльності на основі перетворення в потребу особистості. Процес зростання соціальної відповідальності дає можливість усвідомити глибокий гуманістичний зміст відповідальності історії, який починає виявлятися в сучасних високорозвинутих країнах, де існує принципово інша соціальна якість людського співжиття порівняно з попередніми системами.

Стратегічна задача прискорення соціально-економічного розвитку українського суспільства зумовлює необхідність реформування всієї сукупності суспільних відносин. А якщо суб'єктом суспільних відносин є особистість, то процес охоплення кожного члена суспільства в усіх підсистемах новими зв'язками, відповідними потребам соціального прогресу, процес перетворення цих зв'язків відповідальності у всезагальність, тотальність буття людей є процесом реформування суспільних відносин. Із розуміння структури як сукупності сталих зв'язків об'єкта, які забезпечують цілісність і тотожність самому собі, випливає, що повне перетворення на соціальну практику нової системи відповідальності є засобом реформування суспільства з метою досягнення якісно нового рівня цілісності соціальної системи.

Відповідальний підхід не пропонує насилля над особистістю, тому що в умовах реформування суспільства система соціальної відповідальності повинна створюватися в інтересах людини. Згідно з законом зростання соціальної відповідальності особистість вільно обирає оптимальний варіант поведінки та діяльності, відповідний до вимог суспільства. Цей вибір визначається особистими потребами та інтересами, оскільки, тільки діючи вільно разом із усіма членами суспільства відповідно до інтересів соціального прогресу, особа отримує можливість задовольнити як суспільні, так і особисті потреби. Потреба у відповідальності стає умовою переходу необхідності у свободу й навпаки (вільна діяльність людини в сучасних умовах є історично необхідною). Потреба для людини - не зовнішня, а внутрішня необхідність, що зумовлює потребу у відповідальності як важливому чиннику поведінки й діяльності, який дозволяє скоординувати цілі суспільства та кожної особистості.

Українська держава розпочала практичне реформування всіх підсистем суспільства, вирішуючи задачі, обумовлені потребами соціально-економічного розвитку. На жаль, процес реформування відбувається без наукової програми розвитку суспільства, без чіткого визначення цілей і засобів досягнення цілей соціальних перетворень.

Будь-яка соціальна практика потребує відповідного ідеологічного обґрунтування. Насамперед, необхідно побудувати ідеальну модель результату практичної діяльності. Основоположним принципом побудови такої ідеальної моделі, а отже, і головним принципом законотворчості в державі є національна ідея, яка, у свою чергу, сповна розкриває свій зміст у національно-державницькій ідеології. А в Конституції України прописано, що "жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова" [1].

На основі відповідального підходу до проблеми створення української національно-державницької ідеології автор пропонує вірогідний варіант девізу української національної ідеї: "Ми відповідальні за свою свободу, єдність і соціальний прогрес". Слід підкреслити демократичність девізу української національної ідеї, який актуалізує відповідальність за долю нації кожного громадянина держави (незалежно від етнічного походження), а не лише владних структур, що властиво пост-тоталітарній патерналістській свідомості багатьох людей [Див.: 21, с. 147].

В Україні проживають десятки етносів (націй і народностей) зі своїми специфічними потребами та інтересами. Та й самі етнічні українці мають суттєві відмінності, пов'язані, насамперед, з історичним минулим: Західна Україна впродовж тривалого часу була в складі Австро-Угорської імперії, Східна Україна - сотні років у складі Російської імперії, що не могло не призвести до певної модифікації ментальності українців. Але безсумнівною складовою ментальності всіх українців була і є потреба у вільному розвитку своїх сутнісних соціальних сил, а звідси й потреба створення суверенної національної держави як необхідного засобу (умови) вирішення проблеми соціального розвитку.

Здобуття свободи передбачає адекватну відповідальність усіх громадян, але найбільшу відповідальність за долю нації й держави несуть представники політичної влади, які контролюють матеріальні й фінансові ресурси суспільства. Якщо проаналізувати якісний склад Верховної Ради України, то можна дійти висновку, що справжніх політиків-державників серед них явно замало для прийняття ефективних законів реформування країни. Серед депутатів є багато людей, які прийшли до влади заради здійснення своїх бізнес-проектів, байдужі до інтересів людей і суспільства в цілому. Правий був Гегель, коли стверджував, що кожний народ має ту владу, на яку заслуговує: громадяни України добровільно делегували депутатам владні повноваження. Перед громадянським суспільством, що формується в Україні, постала важлива задача створення механізмів контролю за діяльністю політиків при владі.

Недолуга економічна політика влади призвела до небезпечного для долі незалежної України процесу різкого розшарування суспільства на дуже багату меншість і дуже бідну більшість населення. Надмірно низька вартість робочої сили, що не відповідає сучасним економічним нормам, означає надексплуатацію найманої праці, яка дозволяє великому капіталу отримувати надприбутки. У перспективі це загрожує соціальною катастрофою, схожою на ту, що відбулася в 1917-1921 роках: Україна може знову зникнути з політичної карти світу як незалежна держава. Загроза для української державності стала ще більш реальною після окупації Криму й значної території Донбасу російськими військами та їхніми проросійськими бандитами-найманцями у 2014 році.

Українська національна ідея як інтегративний фактор сприятиме формуванню й розвитку громадянського суспільства; вона об'єднає активних, свідомих і відповідальних представників усіх націй і народностей, що проживають в Україні, створивши єдину українську політичну націю. Боротьба українського народу за свободу й демократію в трагічних і героїчних подіях Євромайдану, масовий волонтерський рух і героїзм добровольчих батальйонів на сході України свідчать про зростання соціальної відповідальності громадян за долю нашої держави.

Соціальною основою громадянського суспільства є середній клас, який у розвинутих країнах складає більшість населення. Середній клас, з одного боку, протистоїть намаганням великого бізнесу здобувати надприбутки за рахунок надексплуатації народу, з іншого - протистоїть екстремістським угрупованням у їхніх спробах руйнування соціальної системи, тому є необхідним гарантом дієвості закону і демократії. З метою самозбереження держава повинна стримувати тенденції монополізації великого капіталу, обмежувати його вплив на суспільні процеси й усіляко підтримувати розвиток малого та середнього бізнесу як економічної основи громадянського суспільства.

Якісно новий рівень цілісності суспільства вимагає вирішення задачі піднесення цілісності, єдності всіх суспільних відносин та їх суб'єктів, тобто цілісність соціальної системи повинна й може бути забезпечена лише гармонійною єдністю своїх компонентів (підсистем). Особистість є головним компонентом соціальної системи та умовою її розвитку, отже, цілісна особистість - необхідна умова піднесення цілісності суспільства. Формування цілісної особистості передбачає її соціалізацію на основі відповідальних зв'язків у всіх підсистемах суспільства. Закон зростання соціальної відповідальності вимагає, щоб особистість у процесі соціалізації перевела на внутрішньоособистісний рівень цілісну систему відповідальності. У такій цілісній (відповідальній) особистості знаходить свою завершеність система всезагальної, тотальної відповідальності як умова вирішення соціальних задач суспільства.

Висновки

1. Соціальна відповідальність як діалектична єдність протилежностей - свободи й необхідності, міра свободи і міра необхідності, вимогам якої повинні підпорядковуватися всі суб'єкти суспільних відносин як вимогам-законам (міра є закон), виступає всезагальною ознакою соціального буття.

2. Соціальна відповідальність - універсальна форма взаємозв'язку, що інтегрує суспільні відносини в єдину цілісну систему, визначаючи її прояв у якості всезагального соціального принципу. У регулюванні суспільних відносин принцип соціальної відповідальності набирав специфічної форми екологічних, економічних, політичних та інших підсистемних принципів і законів, які у своїй структурі містять велику кількість фіксованих вимог - соціальних норм. Принцип соціальної відповідальності, підсистемні принципи, закони й норми являють собою діалектичну єдність усезагального, особливого та одиничного.

3. На основі відповідального підходу можна дати визначення соціального закону: "Соціальний закон є філософсько-соціологічною категорією, що відображає сутнісні, сталі, загальні, необхідні й повторювані відповідальні зв'язки та взаємозалежності суб'єктів суспіль-

них відносин, які обумовлюють їх поведінку й діяльність згідно з інтересами збереження цілісності соціальної системи та створення умов для її прогресивного розвитку".

4. Зростання антропогенного тиску на природу у XXI ст. з необхідністю вимагає зростання екологічної відповідальності людини, тому актуальним є дотримання суспільством вимог екологічного імперативу: "Ніякі соціально-економічні цілі не можуть ставитися суспільством, якщо їх досягнення загрожує природному середовищу проживання людини".

5. Знаходження сутнісної ознаки соціального буття дозволяє розглянути історію цивілізації як історію розвитку і змін форм соціальної відповідальності: перша форма - колективна відповідальність; друга форма - етнічно-класова відповідальність; третя форма - національно-класова відповідальність; четверта форма - загальнонаціональна відповідальність; п'ята форма - загальнолюдська відповідальність.

6. Усезростаюче значення соціальної відповідальності, виявлення її як всезагального інтегративного фактора, дозволяє сформулювати закон зростання соціальної відповідальності, змістом якого є перехід історичної необхідності в потребу для кожного суб'єкта соціальних відносин вільно обирати оптимальний варіант поведінки й діяльності в інтересах прогресивного розвитку суспільства. Цей закон автор обґрунтовує як основний загальносоціологічний закон суспільства.

7. Становлення єдиної української політичної нації неможливе без національно-державницької ідеології, основою якої повинна стати українська національна ідея. Гаслом української національної ідеї автор пропонує таке: "Ми відповідальні за свою свободу, єдність і соціальний прогрес".

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Конституції України : Закон від 08.12.2004 № 2222-IV [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>.
2. Андреев Ю. П. Содержание и структура общественных отношений / Ю. П. Андреев. - Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1985. - 171 с.
3. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. - М. : Политиздат, 1980. - 368 с.

Шибко Александр,

кандидат философских наук, доцент кафедры социальных наук и психологии Мариупольского института Межрегиональной академии управления персоналом

СИСТЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ОБЩЕСТВА

В статье социальная ответственность, согласно концепции автора, исследована как сущностный признак социального бытия. Социальная ответственность выступает диалектическим единством противоположностей - свободы и необходимости, мерой свободы и мерой необходимости, требованиям которой должны подчиняться все субъекты общественных отношений как требованиям исторической необходимости, как требованиям-законом (мера является законом). Ответственные связи и зависимости социальной саморегуляции имеют всеобщий характер и образуют структуру общества по вертикали (общество - социальная общность - личность) и по горизонтали (экология, экономика, политика, право, мораль, эстетика, религия). Как всеобщий социальный интегратор общественного бытия социальную ответственность можно идентифицировать как всеобщий социальный принцип. Принцип социальной ответственности, подсистемные (экологические, политические и др.) принципы, законы и нормы представляют собой диалектическое единство всеобщего, особенного и единичного. Обоснована идея, что рост социальной ответственности является основным социологическим законом. История человечества представлена в качестве эволюционных изменений форм социальной ответственности.

Ключевые слова: сущностный признак общественного бытия; социальная ответственность; социальный принцип; социальный закон; социальная норма.

4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Д. Белл. - М. : Академия, 1999. - 949 с.

5. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Друкер. - М. : Вильямс, 2007. - 272 с.

6. Категории "закон" и "хаос" / [Парнюк М. А., Лазаренко Б. П., Причепий Е. Н. и др.]. - К. : Наук. думка, 1987. - 294 с.

7. Куценко В. И. Социальная задача как категория исторического материализма / В. И. Куценко. - К. : Наук. думка, 1972. - 371 с.

8. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Електронний ресурс] / Д. Норт ; [пер. на русс. язык: А. Н. Нестеренко]. - М., 1997. - Режим доступу : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310/>.

9. Плахотный А. Ф. Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. - Харьков : Вища шк., 1981. - 192 с.

10. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер. - [5-е изд.]. - СПб. : Питер, 2002. - 688 с.

11. Ручка А. А. Социальные ценности и нормы / А. А. Ручка. - К. : Наук. думка, 1976. - 152 с.

12. Свидерский В. И. Отношение как категория материалистической диалектики / В. И. Свидерский, Р. А. Зобов // Вопросы философии. - 1979. - № 1. - С. 88-95.

13. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер ; [научн. ред. П. С. Гуревич]. - М. : ООО "Фирма "Изд-во АСТ", 1999. - 261 с.

14. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / А. Турен. - М. : Научный мир, 1998. - 204 с.

15. Уледов А. К. Социологические законы / А. К. Уледов. - М. : Мысль, 1975. - 295 с.

16. Уледов А. К. Социологические законы, познание и управление / А. К. Уледов, В. Д. Попов. - М. : Знание, 1979. - 64 с.

17. Фридман М. Капитализм и свобода / М. Фридман ; [пер. с англ.]. - М. : Новое изд-во, 2006. - 240 с.

18. Шибко О. І. Екологічний імператив у системі соціальної відповідальності суспільства / О. І. Шибко // Схід. - 2013. - № 2 (122). - С. 129-133.

19. Шибко О. І. Зростання соціальної відповідальності як об'єктивна закономірність цивілізаційного поступу / О. І. Шибко // Схід. - 2012. - № 5 (119). - С. 150-153.

20. Шибко О. І. Норми в системі соціальної відповідальності / О. І. Шибко // Схід. - 2011. - № 5 (112). - С. 136-139.

21. Шибко О. І. Сутність української національної ідеї / О. І. Шибко // Схід. - 2011. - № 4 (111). - С. 145-149.

Shybko Oleksandr,

PhD, assistant professor of social sciences and psychology Department
of the Mariupol Institute of Interregional Academy of Personnel Management

THE SYSTEM OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE SOCIETY

The author's concept of social responsibility locates in article as essential sign of social being. Social responsibility appears as a dialectical unity of opposites - the freedom and necessity, the degree of freedom and the need to measure, which must comply with the requirements of all subjects of public relations, as the requirements of the law (measures is the law). Responsible communications and dependences, as the general factor of social self-organization, creates society structure on a vertical (society - a social community - the personality) and across (ecology, economy, policy, the right, morals, an esthetics, religion). As the general social integrator of social being social responsibility can be identified as the general social principle. The principle of social responsibility, subsystem (ecological, political and others) the principles, laws and norms represent dialectic unity general, special and single.

The article substantiates the idea that the growth of social responsibility is an basic law of the sociology. For this, he presents the history of mankind as an evolutionary change in forms of social responsibility.

Key words: essential sign of social being; social responsibility; social principle; social law; social norm.

REFERENCES

1. On Amendments to the Constitution of Ukraine. Law of Ukraine № 2222-1V on December 8, 2004, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2222-15> (ukr).
2. Andreev Yu. P. (1985), Content and structure of public relations, Publishing House of Saratov University Press, Saratov, 171 p. (rus).
3. Afanasiev V. G. (1980), System and Society, Politizdat, Moscow, 368 p. (rus).
4. Bell D. (1999), The coming post-industrial society: social forecasting experience, Academy Publishing, Moscow, 949 p. (rus).
5. Drucker Peter (2007), Management Tasks XXI century, Williams Ltd, Moscow, 272 p. (rus).
6. Parnyuk M. A., Lazarenko B. P., Prichepy Ye. N. and other (1987), Categories «law» and «chaos», Naukova Dumka, Kyiv, 294 p. (rus).
7. Kutsenko V. I. (1972), Social problems as a category of historical materialism, Naukova Dumka, Kyiv, 371 p. (rus).
8. North Douglas (1997), Institutions, Institutional Change and Economic Performance, available at: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310/> (rus).
9. Plakhotny A. F. (1981), The problem of social responsibility, Vyshcha Schkola, Kharkiv, 192 p. (rus).
10. Ritzer George (2002), Modern sociological theory, Piter Publishing, Sankt-Petersburg, 688 p. (rus).
11. Ruchka A. A. (1976), Social values and norms, Naukova Dumka, Kyiv, 152 p. (rus).
12. Svidersky V. I., Zobov R. A. (1979), Ratio as a category of materialist dialectics, *Voprosy filosofii*, № 1, pp. 88-95 (rus).
13. Toffler Alvin (1999), Third Wave, Izdatelstvo AST, Moscow, 261 p. (rus).
14. Touraine Alain (1998), Return of a man of action. Essay Sociology, Science World Publishing, Moscow, 204 p. (rus).
15. Ouledov A. K. (1975), Sociological laws, Znaniye, Moscow, 295 p. (rus).
16. Ouledov A. K., Popov V. D. (1979), Sociological laws, knowledge and management, Znaniye, Moscow, 64 p. (rus).
17. Friedman M. (2006), Capitalism and Freedom, New Publishing House, Moscow, 240 p. (rus).
18. Shybko O. I. (2013), Ecological imperative in the system of public social responsibility, *Skhid*, № 2 (122), pp. 129-133 (ukr).
19. Shybko O. I. (2012), The growth of social responsibility as an objective law of civilized progress, *Skhid*, № 5 (119), pp. 150-153 (ukr).
20. Shybko O. I. (2011), The rules in the social responsibility, *Skhid*, № 5 (112), pp. 136-139 (ukr).
21. Shybko O. I. (2011), The essence of the Ukrainian national idea, *Skhid*, № 4 (111), p. 145-149 (ukr).

© Шибко Олександр

Надійшла до редакції 10.04.2016